

Tér és idő a faluban

A látvány ismerős. Idős falusi ember álldogál a város egyik forgalmas útkereszteszédésénél. Mellette sietve gyalogosok haladnak el, átvágnak az úton, átlavíroznak a lassító-gyorsító autók között. Az ember csak álldogál. Ugyanígy álldogálna a hivatali épület bejárata előtt, az új negyed tömbháza között. Járt már itt mégis nagyon bizonytalan: az utakat, lépcsőket látja, de nem ismeri ezeknek a tereknek a használati szabályait. Más térből jött. Olyanból, melyet „úgy ismer, mint a tenyerét“. A falu kertjein áthaladó ösvények közül sötétben is a céljához vezető legrövidebbet választja; a határban „behunyt szemmel“ is tudja: melyik az út, ösvény, amelyre rá kell állnia. Ebben a térben él, ennek a térnek a szabályait

ismeri. Örökölte ezt a mindennapi munkához, egyáltalán az élethez szükséges egyik legfontosabb ismeretet: hogy ebben a térben — a faluban s a határban — mi hol van, minek hol kell lennie. És nemcsak ezt — hiszen a hollal szorosan összefügg a mikor, a változás, a folyamat: minek, mikor van az ideje.

Ez a tudás, ez a szabályismeret valamikor életre szóló volt. Nem is nagyon szorult módosításra, hiszen sem a tér, sem az életritmus nem változott. Amikor azonban változni kezdett — tájainkon az első világháború utáni időkben —: az új tér- és időformák szabályainak nemismerete, félelmet, szorongást keltett és azt, hogy az egész élet tulajdonképpen kísérlet az új és új szabályok megismerésére, elbírálására és beépítésére.

Az egykori faluban — azoknak, akik ott születtek, nőttek fel, egyszerűnek és természetesnek, magától értetődőnek tűnik az, hogy a nyárikonyhában, és nem a tisztaszobában lakik a család az év nagy részében; hogy a bizonyos hagyományos közintézményekben csak azt a helyet lehet elfoglalni, amely neme, korosztálya szerint őt megilleti; a határ egy bizonyos részét csak kerülőúton lehet megközelíteni; stb. Hosszú, nyugodt folyamat volt a térhasználat szabályainak a megtanulása, elfogadása. Volt alkalom, idő az ismétlésekre.

Előbb a ház, majd az udvar, majd a szomszéd porták, az utca, a falu, a határ megismerése következett. Ez nem úgy történt, hogy egyszerűen látták és megjegyezték a sarkokat, lépcsőket, fordulókat, kapukat, kerítéseket, utakat — hanem a kapcsolatot, a hierarchiát (például a szobák fontossági sorrendje; az asztalnál az étkező személyek helyeinek

rendje) is megtanulták. És közben kialakították a saját hierarchiájukat is, hiszen az egész térhasználat-elsajátítás az adott térbeni **egyéni térhasználat** kialakítása volt. Jobban esett a szomszéd kapu előtti padon üldögélni, mint a sajátjukén; a barát családjának kertjében játszani; az utcavégi közös kútra járni inkább vízért, mint a harmadik szomszédba. A falubeli kalandozásoknak is kialakultak az útvonalai: kinek a kapuja előtt lehetett báméskodni, hol lehetett gyümölcsöt lopni (zölden vagy éretten), melyik mellékutcát kellett elkerülni (mert egyszer ott megtámadta egy kutya); melyik patakhoz lehetett a barátokkal nyári délután kísértelni. De a legfontosabb oka a helyes, adekvát térhasználatnak, és a leggyakoribb alkalma: a munkaformák. A ház a főzés, a házimunka tere; az istálló, ólak az állatgondozásé; a kert a zöldség- és gyümölcsstermelésé. A határ: a gazdálkodásé;

az erdő: a gyűjtögetésé, a szerszám- és tűzifakitermelésé. Mivel a munkavégzés csak úgy lehetséges, ha ismerjük a munka terét, azt is mondhatnánk, hogy a munkavégzés szabályai magukba foglalják a térhasználat szabályait is. „A jó gazda” — és egyáltalán, a falu lakói — a falu életébe való belenevelődés, a munkába való belenevelődés közben megtanulják **belakni** a teret. Ez nem azt jelenti, hogy mindenüvé eljutnak, mindenütt megfordulnak, minden zugot kifürkésznek. Nem az aprólékos megismerést fedi ez a kifejezés, hanem azt, hogy a megismert teret az élet más tényezőihez kapcsolva, viszonyokba állítva használják, mégpedig egy közösségben azokkal, akik az egyéni térhasználatukban ugyanezeket a térhasználati szabályokat alkalmazzák.

Ez a belakás inkább a térről való gondoskodást jelenti, és a kapcsolatot mindazzal, ami

még a falusi élet koordinátáit alkotja. A térhasználatnak ugyanis alkalmi vannak, tehát az idő függvényében történik, az időhasználattal összekapcsolva. Maguk a korosztályközösségek — az együtt játszó gyerekek, a kapu előtt üldögélő öregek a sétáló fiatalok, a kocsmázó férfiak — is a szabályozó időt mutatják. Együtt élték át az idő múlását, változásait, együtt tanulták meg, mikor van a munka, mikor a játék alkalma (vagyis azt, hogy a játék maga is a munka utánzása); hogy reggeltől estig milyen tevékenységeknek „van az ideje”; hogy tavasztól tavaszig munka- és ünnepnapok milyen ütemben követik egymást. A szabályok megtanulása nem azt eredményezi, ami a városi ember számára annyira fontos (és természetes); az idővel bánni tudást. Az idő nem szolgálja, hanem uralja a falut. A falu ideje: természeti és közösségi idő, és nem az individuumé. A szabályok elfogadása a jel-

lemző: az életfenntartó gazdasági tevékenység a természeti idő múlásának van alárendelve — ezt átütemezni, megváltoztatni lehetetlenség. A közösségi idő is alárendelődik a természeti időnek: a legnagyobb dologidőben a munkavégző, és nem az ünneplő tevékenységek dominálnak.

Ha kategorizálni kell, akkor a falu kettős időhasználata nyilvánvaló: létezik a hétköznapi és az ünnepi. Ugyanabban az időperiódusban egészen más szabályok érvényesülnek, ha hétköznapról, és ha ünnepnapról van szó. A hétköznapi a munkáé. Az a tevékenység tölti ki, melynek célja a táplálék, a lakás megszerzése, a szükségletek kielégítése, azaz az egyén biológiai fennmaradásának biztosítása. Hogy a munkavégzési folyamat ezt hogyan valósítja meg, azt a természeti keretekben kialakult közösségi hagyo-

mány, a munkavégzésre szánt idő rendje dönti el.

Egészen más az ünnepnap: a rítusok, a szertartások napja. Fokozottabban a közösség ideje ez (és, amint említettem, a kortárs csoportoké). Különböző, együtt végzett cselekvések sorozatával kell biztosítani a közösség — mint közösség — fennmaradását, folyamatosságát: bizonyítani kell, hogy a hétköznapi munkája tényleg eredményes volt. Ennek eszköze pedig: a bőséges, különleges étkezés, a díszes ruhákba kiöltözés, az idő „mulatása“.

A kétfajta időrend elsajátítása: alapos, mély, életre szóló. És a hagyományos tér- és időhasználathoz szokott emberek akkor bátortalanodnak el a legjobban — a járdaszélén való állingázáshoz hasonlóan —, ha összezavarodnak munka- és ünnepnapjaink: tétlenül üldögélniük munkanapokon és fordítva. Vagyis, amikor minden eddigi szabály-

ismeretük ellenére tőlük független normák szerint kell cselekedniük.

GAGYI JÓZSEF